

АНАЛІЗ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО – ПРАВОВОГО РЕАГУВАННЯ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ: ЮРИДИЧНА ОЦІНКА ТА УДОСКОНАЛЕННЯ

Сергій Васильович КАРПЮК,

*кандидат наук з державного управління, доцент,
начальник Корольовського відділу державної
виконавчої служби у м. Житомирі Центрально –
Західного міжрегіонального управління
Міністерства юстиції; доцент кафедри
правознавства Житомирського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом;
академік Української академії наук*

З самого початку проголошення незалежності України в державі тривають реформи судових, правоохоронних та правозахисних органів. Змінювалися Президенти, змінювалися Уряди, приймалися та мінялися закони, змінювалися і реформатори від американців до грузинів та навпаки, однак реформи тривають і нарешті доторкнулися вони до системи органів примусового виконання рішень судів та рішень інших органів (посадових осіб). Невиконання судових рішень є реальною загрозою для дотримання верховенства права в Україні.

Конституція України (стаття 129⁻¹) гласить: «Суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку».

Стаття перша Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» вказує, що примусове виконання судових рішень і рішень інших органів (посадових осіб) покладається на органи державної виконавчої служби та у визначених Законом України «Про виконавче провадження» випадках - на приватних виконавців.

В свою чергу частиною другою статті 76 Закону України «Про виконавче провадження» передбачено, що за наявності ознак кримінального правопорушення в діях особи, яка умисно перешкоджає виконанню рішення чи в інший спосіб порушує вимоги закону про виконавче провадження, виконавець складає акт про порушення і звертається до органів досудового розслідування з повідомленням про вчинення кримінального правопорушення.

Так, відповідно до статті 214 КПК України слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань. Слідчий, який

здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. Досудове розслідування розпочинається з моменту внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань [3].

Слідчий, прокурор, інша службова особа, уповноважена на прийняття та реєстрацію заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, зобов'язані прийняти та зареєструвати таку заяву чи повідомлення. Відмова у прийнятті та реєстрації заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення не допускається.

До Єдиного реєстру досудових розслідувань вносяться відомості про:

- дату надходження заяви, повідомлення про кримінальне правопорушення або виявлення з іншого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- прізвище, ім'я, по батькові (найменування) потерпілого або заявника;
- інше джерело, з якого виявлені обставини, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення;
- короткий виклад обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, наведених потерпілим, заявником чи виявлених з іншого джерела;
- попередня правова кваліфікація кримінального правопорушення з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- прізвище, ім'я, по батькові та посада службової особи, яка внесла відомості до реєстру, а також слідчого, прокурора, який вніс відомості до реєстру та/або розпочав досудове розслідування;
- інші обставини, передбачені положенням про Єдиний реєстр досудових розслідувань.

У Єдиному реєстрі досудових розслідувань автоматично фіксується дата внесення інформації та присвоюється номер кримінального провадження. Слідчий, дізнавач невідкладно у письмовій формі повідомляє керівника органу прокуратури про початок досудового розслідування, підставу початку досудового розслідування та інші відомості, передбачені частиною п'ятою статті 214 КПК України [3].

Якщо відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань внесені прокурором, він зобов'язаний невідкладно, але не пізніше наступного дня, з дотриманням правил підслідності передати наявні у нього матеріали до органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування.

Статтею 382 КК України встановлено відповідальність за невиконання судового рішення. Вказана стаття складається з чотирьох частин та встановлює відповідальність як фізичних так і службових осіб.

Предметом злочину за частинами 1-3 ст. 382 КК України є судовий акт органів правосуддя (рішення, вирок, ухвала, постанова), який постановлений: а) судом будь-якої юрисдикції (загальної чи спеціалізованої); б) судом будь-якої інстанції (першої, апеляційної чи касаційної); в) судом із будь-якої категорії судових справ (цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних) і г) набрав законної сили. За частиною 4 ст. 382 КК України

предметом злочину є судовий акт не органів правосуддя України, а рішення Європейського суду з прав людини [6].

Невиконання судового акта - це бездіяльність, що полягає у незастосуванні передбачених законом і судовим актом заходів, необхідних для його виконання, за умови, якщо суб'єкт був зобов'язаний і мав реальну можливість виконати судовий акт. Форми (способи) невиконання судового акта можуть бути різними, наприклад, пряма і відкрита відмова від його виконання, тобто висловлене в усній чи письмовій формі небажання його виконати. Невиконання може мати і завуальований характер, коли зобов'язана особа хоча відкрито і не відмовляється від виконання судового акта, але вживає певних зусиль, які фактично роблять неможливим його виконання (умисно не розпечатує пошту, не приймає державного виконавця, направляє документ не за адресою тощо).

Перешкоджання виконанню судового акта - це активні дії, які становлять протидію реалізації вимог, що містяться в цьому акті, вчинювану з метою недопущення його виконання, наприклад, підкуп або обман державного виконавця, погрози або насильство щодо нього тощо. Якщо перешкоджання виконанню судового акта пов'язане із вчиненням інших злочинів (наприклад, даванням хабара, застосуванням насильства, знищенням документів), дії винного кваліфікуються за сукупністю злочинів.

Частина перша статті 382 КК України передбачає відповідальність за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

Об'єктивна сторона злочину за ч. 1 ст. 382 КК полягає в одному із таких, альтернативно зазначених у диспозиції діянь, як: а) невиконання (ухилення від виконання) вироку, рішення ухвали, постанови суду або б) перешкоджання їх виконанню.

За частиною 1 ст. 382 КК склад злочину є формальним, бо його об'єктивна сторона вичерпується вчиненням одного із зазначених у законі діянь - дії (перешкоджання) чи бездіяльності (невиконання), і саме з цього моменту злочин визнається закінченим та набуває триваючого характеру.

Частина друга статті 382 КК України передбачає відповідальність за ті самі дії (тобто умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкоджання їх виконанню), вчинені службовою особою, караються штрафом від семисот п'ятдесяти до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 2 ст. 382 КК карається злочин із формальним складом, бо встановлюється відповідальність за ті самі діяння, але вчинені спеціальним суб'єктом - службовою особою.

Відповідно до ч. 3 ст. 18 КК України службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'я-

зані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Дії, передбачені частиною першою або другою статті 382 КК України, вчинені службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або якщо вони заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, караються позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 3 ст. 382 КК склад злочину може бути як формальним, - коли зазначені у ч. 1 або 2 цієї статті діяння вчиняються: а) службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, або б) особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, так із матеріальним, — коли ці діяння заподіяли істотну шкоду охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб. У останньому випадку обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок між діянням та передбаченими у ч. 3 ст. 382 КК України наслідками, з моменту настання яких злочин і визнається закінченим.

Службовими особами, які займають відповідальне становище, у статтях 368, 368-5, 369 та 382 КК України є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364 КК України, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "Б", судді, прокурори і слідчі, а також інші, крім зазначених у пункті 3 примітки до цієї статті, керівники і заступники керівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць.

Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, у статтях 368, 368-5, 369 та 382 КК України є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, члени Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, члени Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Генеральний прокурор, його перший заступник та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду України, його перший заступник, заступники та судді Верховного Суду України, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його

перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "А";

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Частина четверта статті 382 КК України встановлює відповідальність за умисне невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, рішення Конституційного Суду України та умисне недодержання нею висновку Конституційного Суду України, карається позбавленням волі на строк від трьох до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

За частиною 4 ст. 382 КК України карається злочин із формальним складом, об'єктивна сторона якого вичерпується вчиненням такого діяння, як невиконання службовою особою рішення Європейського суду з прав людини, обов'язковість виконання якого зумовлена Законом України від 17 липня 1997 р., яким ратифікована Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол № 11 до цієї Конвенції, де зазначено (ч. 1 ст. 46 Конвенції), що Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду у будь-якій справі, в якій вони є сторонами.

Суб'єктивна сторона злочину за умови, якщо він не спричиняє наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 382 КК України - лише прямий умисел. Психічне ставлення до наслідків, зазначених у ч. 3 ст. 382 КК України, може полягати як в умисній, так і в необережній формі вини. Мотиви злочину можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають. У цілому злочин є умисним.

Суб'єкт цього злочину може бути як спеціальним, так і загальним. Тому питання про визнання особи суб'єктом цього злочину необхідно вирішувати диференційовано:

- за частиною 1 ст. 382 КК України, якщо злочин вчиняється шляхом невиконання судового акта, суб'єкт злочину - спеціальний, оскільки ним може бути лише така особа, на яку законом і цим судовим актом покладений обов'язок з його виконання і вона має реальну можливість його виконати. Якщо ж передбачений ч. 1 ст. 382 КК України злочин здійснюється шляхом перешкоджання виконанню судового акта, то з урахуванням характеру дій, які можуть становити зміст такого перешкоджання, вчинити цей злочин може як спеціальний суб'єкт - зобов'язана до виконання судового акта особа, так і загальний - будь-яка особа, що досягла 16-річного віку;

- за частинами 2 та 4 ст. 382 КК України суб'єкт злочину - спеціальний, а саме службова особа, яка зобов'язана і має реальну можливість виконати відповідний судовий акт;

- за частиною 3 ст. 382 КК України суб'єктом злочину може бути: а) або такий спеціальний суб'єкт, як службова особа, що займає відповідальне

чи особливо відповідальне становище, б) або такий спеціальний суб'єкт, як особа, раніше судима за злочин, передбачений ст. 382 КК України;

- за частиною 3 ст. 382 КК України, яка встановлює відповідальність за невиконання судового рішення, що заподіяло відповідні наслідки (істотна шкода), то цей злочин може бути вчинений як загальним, так і зазначеними вище спеціальними суб'єктами.

Невиконання судового акта іншими особами тягне за собою відповідальність за відповідними статтями Кримінального кодексу України (наприклад, статті 164, 165 КК України та ін.), у яких встановлюється відповідальність за спеціальні види невиконання судових актів. Так, якщо невиконання вироку чи ухвали суду чи перешкодження їх виконанню полягає у вчиненні діянь, передбачених статтями 388, 389, 390-395 КК України, учинене повністю охоплюється ознаками зазначених статей Кримінального кодексу України і додаткової кваліфікації за ст. 382 КК України не потребує [6].

Невиконання судового акта службовою особою також може містити й ознаки спеціальних складів злочинів, передбачених, наприклад, статтями 172, 173 та 175 КК України.

Отже, сновними недоліками кримінального законодавства за невиконання рішення суду є те, що вказана норма статті передбачає відповідальність лише за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Однак відповідно до ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження» відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню рішення на підставі таких виконавчих документів:

1) виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України;

2) судові накази;

3) ухвал, постанов судів у цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення, кримінальних провадженнях у випадках, передбачених законом;

4) виконавчих написів нотаріусів;

5) посвідчень комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій;

б) постанов державних виконавців про стягнення виконавчого збору, постанов державних виконавців чи приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди;

7) постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом;

8) рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами;

9) рішень Європейського суду з прав людини з урахуванням особливостей, передбачених Законом України "Про виконання рішень та застосу-

вання практики Європейського суду з прав людини", а також рішень інших міжнародних юрисдикційних органів у випадках, передбачених міжнародним договором України;

10) рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень [4].

Тобто, примусовому виконанню підлягають не лише судові рішення, а й рішення інших органів (посадових осіб) і часто боржники (фізичні особи), а також керівники боржників – юридичних осіб умисно не виконують рішення інших органів.

У результаті в суспільстві складається стійка думка про ігнорування цієї проблеми з боку держави, що є основою для загальної негативної оцінки органів державної влади, а також ставлять під сумнів утвердження в суспільстві думки про невідворотність відповідальності за невиконання рішень судів та рішень інших органів (посадових осіб).

Як вихід з ситуації є внесення змін до статті 382 Кримінального кодексу України – «Невиконання судового рішення», яку викласти в новій редакції «Невиконання судового рішення та рішення інших органів (посадових осіб)». Частина першу викласти в наступній редакції: «Умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, а також виконавчих листів та наказів, що видаються судами у передбачених законом випадках на підставі судових рішень, рішень третейського суду, рішень міжнародного комерційного арбітражу, рішень іноземних судів та на інших підставах, визначених законом або міжнародним договором України; судових наказів; виконавчих написів нотаріусів; посвідчень комісій по трудових спорах, що видаються на підставі відповідних рішень таких комісій; постанов державних виконавців про стягнення виконавчого збору, постанов державних виконавців чи приватних виконавців про стягнення витрат виконавчого провадження, про накладення штрафу, постанов приватних виконавців про стягнення основної винагороди; постанов органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення у випадках, передбачених законом; рішень (постанов) суб'єктів державного фінансового моніторингу (їх уповноважених посадових осіб), якщо їх виконання за законом покладено на органи та осіб, які здійснюють примусове виконання рішень, рішень інших державних органів та рішень Національного банку України, які законом визнані виконавчими документами, або перешкоджання їх виконанню - карається штрафом від п'ятисот до однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років. Частина другу, третю та четверту залишити без змін.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2021).

2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Науково-практичний коментар / За заг. ред. В.Т. Маляренка та В.Г. Гончаренка. Київ : Юрисконсульт, 2017.

4. Закон України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 №1404-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.02.2021).

5. Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів» від 02.06.2016 № 1403-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 01.02.2021).

6. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ, 2016. 928 с.